

ДОСВІД ЕСТЕТИЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА БАГАТОПРОФІЛЬНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

У статті подано коротку ретроспективу запровадження середовищного підходу в педагогіку. Окреслено структуру естетизації освітнього середовища, що характеризується естетичністю педагогічної майстерності викладачів, стратегією педагогічної комфортності та креативністю освітнього середовища. Описано досвід естетизації освітнього середовища на багатопрофільному психолого-педагогічному факультеті Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ключові слова: *естетизація освітнього середовища, естетичність педагогічної майстерності викладачів, стратегія педагогічної комфортності, креативність освітнього середовища.*

Першою працею, яку можна вважати програмовою щодо естетизації освітнього середовища, є «Місто Сонця» Т. Кампанели: «За велінням Мудрості, в усьому місті стіни, внутрішні й зовнішні, нижні й верхні, розписані пречудовим живописом, який у дивовижно стрункій послідовності відображає всі науки» [4, с. 31]. Дещо прямолінійно реалізуючи ідеї Т. Кампанели, спочатку цей підхід переважно втілювався у використанні монументальних видів мистецтва для декоративного оздоблення навчальних приміщень (іноді – комплексного і високохудожнього, іноді – такого, що суперечило вимогам навчального процесу). Оцінюючи цей історичний етап із позицій сучасності, доречно послатися на думку знаного теоретика, автора терміну «розвивальне естетико-педагогічне середовище» Л. Печко, яка, вказуючи на негативний бік надмірного насичення освітнього середовища художніми об'єктами, наголошує: «...зачаровувати учня зануренням у художній або естетичний контекст, що є ідеальним зразком краси, означає гальмувати розвиток його естетичної свідомості...» [6, с. 16].

Педагогічна теорія і практика зі зростаючою динамічністю реалізовувала ідеї Т. Кампанели переважно в ракурсі естетизації навчального процесу. Так, дана проблема обговорювалася науковцями та практично вирішувалася педагогами в умовах викладання як художньо-естетичних (Л. Масол, О. Рудницька, В. Черкасов, О. Шевнюк та ін.), так і природничо-математичних дисциплін (В. Житомирський, В. Корабельников, В. Ликов, О. Стукалова, Л. Шеврін, І. Юфанов та ін.).

Теоретико-методологічні основи середовищного підходу в педагогіці розроблені в 80-ті роки минулого століття Б. Вульфим, Ю. Мануйловим, Л. Новиковою, В. Пановим та іншими вченими (більш детальний аналіз див. у нашій статті) [5].

Кардинальні зрушення в інформаційній сфері, модернізаційні процеси, культуроцентризм, особлива увага до особистості в сучасній освіті разом із накопиченим досвідом використання середовищного підходу сприяли актуалізації потреби глибокого й різностороннього теоретичного переосмислення сутності досліджуваного явища в сучасній педагогіці. «...Пошуки вирішення проблеми співвідношення середовищних факторів і культури, середовища й культури особистості, змушують, з одного боку, визначити межі понять “загальна культура особистості”,... з іншого боку, аналіз проблеми підштовхує до переосмислення поняття “середовище”...», – констатує Є. Богучарова [1, с. 127].

Переосмислення поняття середовища стосовно діяльності навчальних закладів різного рівня спричинило функціонування в педагогічній теорії декількох термінів: більш узагальнених – культурне, соціокультурне, освітнє середовище чи простір; і більш конкретних – педагогічне, навчально-виховне, естетичне, культурно-гуманітарне, естетико-педагогічне, естетично-педагогічне, художньо-естетичне, естетико-художнє, педагогічне естетичне середовище, естетичне середовище педагогічної дії тощо. Так, у філософській літературі культурне середовище розглядається як стійка сукупність предметних і духовних елементів, з якими взаємодіє соціальний об’єкт (особистість, група, суспільство) і які впливають на його діяльність у процесі створення й оволодіння духовними та матеріальними цінностями, на формування його духовних потреб, інтересів, ціннісних

орієнтацій у сфері культури (Ю. Вишневський, Л. Коган) [5]. Іноді в аналогічних випадках використовуються поняття «педагогічна (естетична, духовно-естетична) атмосфера», «естетичне поле» тощо. Конкретні назви дозволяють акцентувати увагу на змістових нюансах, специфіці різних якостей освітнього середовища і є свідченням його полікомпонентності. Вони, зокрема, дають змогу виявити суттєві переваги естетичних чинників освітнього середовища, необхідного для здійснення ефективного педагогічного процесу в сучасних педагогічних реаліях.

Отже, історія розвитку освіти безпосередньо пов'язана із запровадженням середовищних ідей і вирішенням проблеми естетизації освітнього середовища. Природно, зміна соціокультурних і техніко-економічних умов вимагає його подальшого переосмислення, яке базується на сучасному педагогічному досвіді. Звідси *метою* статті є узагальнення досвіду естетизації освітнього середовища на психолого-педагогічному факультеті Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка).

Значний внесок у дослідження середовища зробив С. Шацький, який у курсі своїх лекцій виділяв особливу проблему – педагогіку середовища. Погляди С. Шацького перегукуються з педагогічною творчістю А. Макаренка. Сутність виховного процесу великий педагог убачав у різнобічній взаємодії дітей із оточуючим середовищем, а головним фактором, що трансформує його вплив на особистість, – колектив. В. Сухомлинський підкреслював виховне значення середовища як засобу збагачення духовного життя колективу. Ю. Мануйлов уточнив, що лише за умов свободи вибору середовище позитивно впливає на неповторність життєвого шляху й самотність особистості.

На жаль, більшість педагогічних досліджень локалізується на аналізі досвіду естетизації освітнього середовища середніх загальноосвітніх шкіл, умови функціонування яких дещо уніфіковані. Вищі навчальні заклади завдяки унікальності креативного потенціалу науково-педагогічного складу, наявності наукових шкіл і регіональної специфіки соціокультурних

середовищ вирізняються своєрідністю. Велика заслуга в розвитку наукових досліджень у цьому напрямі належить Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, з яким тривалий час співпрацює ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Історично склалося так, що функціонуюча модель естетизації освітнього середовища університету була започаткована за ініціативи колишнього ректора, видатного українського вченого, філософа, академіка Івана Андрійовича Зязюна й ґрунтується на його унікальній науково-методичній парадигмі естетики педагогічної дії [2, с. 6]. Учений вважав, що «розвиток особистості завжди є результатом її взаємодії, контакту з соціальним середовищем, а якість розвитку визначається культурою соціального середовища» [3, с. 50], «впливовістю естетичних начал» [3, с. 33].

Особливістю підготовки фахівців на психолого-педагогічному факультеті Полтавського педуніверситету є, насамперед, його багатопрофільність. Тут готують спеціалістів як із мистецьких напрямів (музика, хореографія, образотворче мистецтво), так і початкової, дошкільної, корекційної освіти, соціальної педагогіки, психології. Відповідно умови формування особистості майбутнього фахівця на факультеті мають певну специфіку: однозначно гуманітарна спрямованість; інтегрованість мистецького компонента в структуру базової педагогічної освіти; інтенсивний інформаційний взаємобмін внаслідок щільного міждисциплінарного сплетіння навчально-виховних процесів із різних напрямів підготовки, спеціальностей і спеціалізацій тощо.

Естетизація освітнього середовища багатопрофільного факультету передбачає забезпечення умов, що включають не лише предметно-матеріальні об'єкти, але й естетичну атмосферу, створювану завдяки активності викладачів і студентів у різних формах взаємодії, спрямованих на формування потреби в естетичному розвитку особистості. На наш погляд, основними якостями естетичного освітнього середовища є естетичність педагогічної майстерності викладачів, стратегія педагогічної комфортності та креативність освітнього середовища. Нижче ми більш детально розглянемо вищезазначені якості.

Від педагогічної майстерності викладачів значною мірою залежить мотивація студентів до навчання та результати моніторингу якості їхньої професійної підготовки. Естетичність педагогічної майстерності має декілька складових. Так, одним із критеріїв визначення рівня педагогічної майстерності викладача під час його обрання в установленому порядку на посаду або продовження контракту є педагогічна творчість. У педагогічному університеті вважається пріоритетним, якщо педагогічна творчість викладача реалізується через досконале володіння технологією «виховання через мистецтво» як при викладанні мистецьких курсів, так і дисциплін природничо-математичного й гуманітарного циклів. І. Зязюн заповідав: «Освіта через одухотворене мистецтво – такий шлях ... обирають освітяни України, які конфронтаційну парадигму боротьби матеріального з ідеальним прагнуть замінити на союз науки й мистецтва ... з метою уникнення морального паралічу, духовної деградації, інтелектуального спустошення України у цей нелегкий час соціально-економічної та духовної трансформації» [3, с. 299].

Інтеграція мистецького компонента в структуру базової педагогічної освіти здійснюється через:

- 1) надання мистецтву особливого статусу в педагогічному процесі;
- 2) уведення мистецтвознавчих дисциплін до змістового компоненту підготовки спеціалістів різного фаху;
- 3) творчий характер навчання;
- 4) реалізація психотерапевтичної, етнозахисної, особистісно-відтворювальної, катарсисної, регулятивної функцій мистецтва;
- 5) поєднання в навчальному процесі різних напрямів і стилів мистецтва (класичного, народного, сучасного, краших зразків масової культури).

Завдяки глибокому проникненню мистецтва в навчально-виховний процес складаються умови для гармонійного розвитку студента, реалізації його творчого потенціалу та духовного розвитку, необхідного для формування домінантних здібностей естетично розвиненої особистості.

Базовим поняттям естетики є поняття гармонійності – узгодженості, співрозмірності, пропорційності тощо. Гармоній-

ність естетичного освітнього середовища інтерпретується нами як *педагогічна комфортність* – концептуальна домінанта організації навчально-виховного процесу, спрямованого на повноцінне розкриття, формування й розвиток різносторонніх творчих здібностей особистості.

Стратегія педагогічної комфортності – це планомірне створення естетичного середовища навчального закладу, коли процес розвитку й реалізації творчих якостей особистості відбувається в максимально сприятливих умовах. Вона реалізується через:

- комфортність умов навчання студентів та умов педагогічної діяльності викладачів (ергономічний аспект);
- комфортність міжособистісних стосунків (студент – студент, студент – викладач, викладач – викладач);
- комфортність умов інноваційної діяльності педагогів;
- комфортність творчої реалізації студентів у навчальному процесі;
- комфортність позанавчальної творчої реалізації викладачів і студентів.

Одним із найбільш важливих напрямів реалізації стратегії педагогічної комфортності в організації естетичного освітнього середовища на психолого-педагогічному факультеті є створення особливих міжособистісних стосунків, які виходять за межі офіційної взаємодії і передбачають досягнення комфортності завдяки:

- паритету інтересів викладачів і керівництва навчального закладу, викладачів між собою, студентів і викладачів, студентів між собою;
- поміркованому ставленню до егалітаризму (визнанні рівності права на творче самовираження поряд із відмінністю сповідуваних цінностей);
- повазі до належного партикуляризму незалежно від статусу;
- лояльності у ставленні до творчих потреб і ідей іншого незалежно від його статусу;
- довірі й відвертості у спілкуванні студентів і викладачів, студентів між собою, викладачів між собою, викладачів і керівництва навчального закладу.

Реалізації різноманітних обдарувань творчої особистості майбутнього педагога сприяє *креативність освітнього середовища*, яку можна вважати домінантою навчально-виховної роботи на психолого-педагогічному факультеті. Впродовж 35 років тут склалася оригінальна система естетико-художнього виховання студентів: робота художніх колективів, факультетські мистецькі традиції, участь в організації та проведенні обласних, міських, університетських заходів художньо-естетичного спрямування, робота кураторів, робота в гуртожитку, музейне виховання тощо.

Особливу роль у досягненні креативності освітнього середовища факультету відіграє діяльність мистецьких кафедр, які готують майбутніх учителів музики, хореографії, образотворчого мистецтва, здатних до самореалізації в художньо-творчій діяльності та самовдосконалення через мистецтво. Тому великого значення набувають традиційні заходи, що проводяться щорічно на базі мистецьких кафедр:

- «Ad libitum» – конкурс виконавської майстерності серед студентів-музикантів;

- «Посвята в хореографи» – традиційне свято, на якому студенти випускного курсу передають символічну естафету першокурсникам;

- студентський хореографічний фестиваль «Серпантин», у трьох номінаціях якого (народний, класичний і сучасний танець) щорічно беруть участь студенти всіх курсів;

- обласний хореографічний фестиваль «Весняні передзвони»;

- художні виставки викладачів і студентів кафедри образотворчого мистецтва.

Креативності освітнього середовища сприяє широка мережа спецкурсів, робота різноманітних лекторіїв, клубів, театрів, студій та ін. Ефективний творчий розвиток майбутніх фахівців відбувається через залучення студентства до художніх колективів, шість із яких мають високе звання «народного»: український народний хор «Калина», народний аматорський камерний хор імені Павла Лиманського, народний естрадно-музичний центр «Вікторія», народний ансамбль спортивного бального танцю «Грація», народний ансамбль танцю «Весна»,

народний ансамбль сучасного балету «Марія», жіночий вокальний ансамбль «Свічадо», чоловічий вокальний ансамбль «Благовіст», СТЕМ «Фреш», «Театр казок» та ін. Вищезазначені художні колективи є лауреатами міжнародних, всеукраїнських, регіональних фестивалів, оглядів і конкурсів. У колективах художньої самодіяльності студенти оволодівають елементами сценічної грамотності, режисерськими, акторськими та конструктивно-організаторськими знаннями й уміннями, що значно підвищує рівень їхньої педагогічної техніки як складової педагогічної майстерності. У процесі підготовки та проведення традиційних театралізованих заходів, до яких залучаються студенти всіх груп факультету, майбутні вчителі розвивають уміння розробляти оригінальні сценарії, підбирати й адаптувати твір-модель для драматизації, створювати нові сюжетні лінії, пізнають прийоми театралізації тощо. На репетиціях студенти тренують голосову експресію та навички пантомімічної виразності, розвивають акторську майстерність і сценічну культуру.

Навчання в педагогічному закладі зацентроване на підготовці студента до педагогічної діяльності, тому естетизація освітнього середовища психолого-педагогічного факультету спрямована на формування в майбутнього вчителя свідомого ставлення до своєї високої культуротворчої місії, до естетичних і моральних ідеалів, здатності до створення умов для розкриття й розвитку творчих здібностей учнів, пошуку шляхів задоволення їхньої потреби в самореалізації, а також уміння створювати естетично насичене середовище для повноцінного культурного розвитку молодого покоління. Моделювання такого середовища ґрунтується на принципах небуденності; спільності пріоритетів творчого розвитку; поліфонізму діяльних засобів утілення творчих пошуків і рішень.

Готуючись до роботи з дітьми, студент має усвідомити значення мистецтва й художньої діяльності у творчому розвитку особистості, формуванні її загальнокультурної компетентності. Теорія мистецтв стверджує: «Художня творчість – це не другорядний продукт фізичної праці, копіювання дійсності і т. п., а наслідок загального розвитку здібностей і потреби людини творити» [8, с. 90]. Втілюючи естетичний ідеал, мистецтво є

потужним засобом морального й естетичного виховання дітей. Формування внутрішнього світу особистості водночас із її художньою підготовкою сприяє різносторонньому розвитку культури мислення, почуттів, поведінки за умов урахування «індивідуальності суб'єкта, особистісної неповторності художнього сприйняття» [7, с. 39]. І нарешті, мистецтво є унікальним засобом гармонізації відносин у діаді «Людина – Світ», а також способом опосередкованої корекції негативних проявів особистості. При цьому естетична домінанта забезпечує її позитивне ставлення до психокорекційного процесу, що каталізує дію виховних факторів. Уміння свідомо використовувати можливості мистецтва в майбутній педагогічній діяльності студенти набувають у процесі вивчення методик викладання мистецьких дисциплін, у ході навчальних і виробничих педагогічних практик, а також через самоосвіту й самовиховання.

Ефективним способом підвищення загальнокультурної компетентності й естетичної культури студентів є широке залучення їх до науково-дослідницької діяльності, що викликає позитивні емоції від пізнання невідомого, отримання нових наукових результатів у ході організації та проведення педагогічних експериментів, спільної роботи у проблемних групах і наукових гуртках під орудою знаних учених. На факультеті щорічно проводяться міжнародні студентські науково-практичні конференції, видається збірник студентських наукових праць, студенти беруть участь у різноманітних наукових семінарах, конкурсах як в Україні, так і за кордоном.

Узагальнення досвіду естетизації освітнього середовища на психолого-педагогічному факультеті ПНПУ імені В. Г. Короленка дозволяє дійти висновку, що характерними особливостями такого середовища є естетичність педагогічної майстерності викладачів, стратегія педагогічної комфортності та креативність. Грунтуючись на парадигмі естетики педагогічної дії І. Зязюна, педагогічний колектив факультету працює в умовах багатопрофільності. Припускаємо, що на однопрофільних факультетах описана модель може реалізовуватися частково. Проте, будь-який позитивний досвід послуговується орієнтиром в експериментальній роботі над створенням естетичного освітнього середовища у вищих педагогічних навчальних закладах.

Список використаної літератури

1. Богучарова Е. И. Символ и символичность как вариант решения проблемы взаимосвязи проблемы среды и личности / Е. И. Богучарова // Эстетическая среда и развитие культуры личности (в школе и педвузе) : межвуз. сб. научн. тр. – Москва – Луганск: ЛГПУ им. Тараса Шевченко, 2000. – Вып. 2. – С. 119–128.
2. Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. / гол. ред. І. А. Зязюн. – Вип. 4. – Київ – Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2012. – С. 6–11.
3. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навч. посібн. для вчителів, аспірантів, студ. середніх та вищих навч. закладів / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Українсько-фінський ін.-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
4. Кампанелла Т. Місто Сонця // Мор Томас. Утопія. Кампанелла Томмазо. Місто Сонця / [перекл. з лат.; вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка; передм. Й. Кобова]. – К. : Дніпро, 1988. – 207 с.
5. Карапузова Н. Д. Педагогічні аспекти культурно-освітнього середовища / Наталія Карапузова // Професійна підготовка вчителя музичного мистецтва: від традицій до інновацій : зб. наук. праць за матер. між нар. наук.-практ. конф., Полтава, 17-18 квітня 2008 р. / ред. кол. : В. О. Пашенко (гол. ред.), Б. В. Год, Г. С. Левченко, Н. В. Сулаєва (заст. гол. ред.). – Полтава : ПДПУ імені В. Г. Короленка, 2008. – С. 25–29.
6. Печко Л. П. Основные характеристики эстетико-педагогической среды школы, урока, класса / Л. П. Печко // Эстетическая среда и развитие культуры личности (в школе и педвузе) : межвуз. сб. научн. тр. Вып. 2. – Москва – Луганск : ЛГПУ им. Тараса Шевченко, 2000. – С. 5–19.
7. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
8. Шимунек Е. Эстетика и всеобщая теория искусств / Е. Шимунек. – М. : Прогресс, 1980. – 248 с.

Наталья Карапузова

ОПЫТ ЭСТЕТИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ МНОГОПРОФИЛЬНОГО ФАКУЛЬТЕТА

В статье дана краткая информация о внедрении средового подхода в педагогику и делается вывод о его актуальности в современных социокультурных условиях. Анализируются используемые в педагогической теории обобщенные и конкретные термины, в частности, связанные с эстетическими качествами среды. Предлагается теоретическая модель эстетизации образовательной среды на многопрофильном факультете, которая базируется на парадигме эстетики педагогического действия И. Зязюна и состоит из трех компонентов: эстетичность педагогического мастерства преподавателей, стратегия педагогической комфортности, креативность образовательной среды. Описывается многолетний положительный опыт реализации каждого из вышеуказанных компонентов на психолого-педагогическом факультете Полтавского национального педагогического университета имени В. Г. Короленко. Анализируются условия интеграции искусства в структуру базового педагогического образования,

технологія «воспитання посредством искусства», а також показателі педагогічної комфортності і креативності освітньої середовища. Автор приходив до висновку про те, що на однопрофільних факультетах можливо частичне застосування запропонованої моделі, а позитивний досвід естетизації освітньої середовища на багатопрофільному факультеті може слугувати орієнтиром для подальшої експериментальної роботи по створенню естетичної освітньої середовища в педагогічних вузах.

Ключевые слова: естетизація освітньої середовища, педагогічне майстерство викладачів, стратегія педагогічної комфортності, креативність освітньої середовища.

Natalia Karapuzova

EXPERIENCE OF AESTHETIZATION OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT AT THE MULTIDISCIPLINARY FACULTY

The summary of the environmental approach implementation into pedagogy has been introduced in the article and the conclusion about its relevance in today's socio-cultural conditions has been drawn. Generalized and specific terms used in the pedagogical theory and describing certain qualities of the educational environment have been given. Theoretical model of aesthetization of educational environment at multidisciplinary faculty is proposed; it is based on the paradigm of aesthetization of pedagogical action of I. Ziaziun and consists of three components: the teachers' pedagogical skills, pedagogical strategy of comfort, creativity of educational environment. Long-term positive experience of implementation of the abovementioned components at the Faculty of Psychology and Pedagogy of PNPУ named after V. G. Korolenko is described. The conditions of art integration into the structure of basic pedagogical education, technology of "education through art", as well as indicators of pedagogical comfort and creativity of educational environment are analyzed. It is concluded that there is only partial application of this model at the one-profile departments, and positive experience of aesthetization of educational environment at multidisciplinary faculty can serve as a reference point for further experimental work on the creation of aesthetic educational environment in pedagogical higher educational institutes.

Keywords: aesthetization of educational environment, teachers' pedagogical skills, strategy of pedagogical comfort, creativity of educational environment.

Одержано 28.08.2014 р.